

Şəhər dərd-ələm içindəydi. Evləri, küçələri doğma sakinlərinin qanına boyanmışdı. Erməni daşnakları bu qədim şəhərin tarixinin ən dəhşətli faciələrindən birini - 1918-ci il mart soyqırımını törətmişdilər. Sağ qalan azərbaycanlılar işgəncələrlə qətlə yetirilmiş qohum-əqrəbalarına, həmsəhərlilərinə yas tuta bilmirdilər. Erməni daşnaklarının zülmələri bitməmişdi. Baş götürüb gizlicə bu şəhərdən qaçmaqdan başqa çarələri qalmamışdı.

Doqquz yaşlı Leyla atasına qısılıb Bakının qanlı küçələri ilə addımlayırdı. Qorxu, təlaş balaca qızın da bütün vücudunu sarmışdı. Leyla 1909-cu il sentyabrın 17-də dünyaya göz açdığı bu şəhərdən ilk dəfə ayrılırdı. Həştərxana pənah aparırdılar...

cadır" dedi. Bağirov dayə veriləcəyini söylədi. Belə də oldu.

1932-ci ildə Leyla Məmmədboyova Moskvaya oxumağa getdi. Gərgin təhsil, təlim və uçuş günləri bir-birini əvəz edirdi. Leyla Məmmədboyova tanınmış təyyarəçilərlə tanış oldu. "U-2" təyyarəsini idarə etməyi öyrəndi.

Ona xüsusi gözəllik verən uzun hörükləri vardı. Moskvada Tuşino aerodromunda təcrübə keçdiyi günlərdə Leylaya "Əsasnaməyə görə, təyyarəçi hörük gözdirə bilməz" söylədilər. O, məsləhətləşmək üçün evə getdi. Bu xəbəri eşidəndə həyat yoldaşının da qanı qaraldı. Ancaq Leyla

çülərin yarışında Leyla Məmmədboyova birinci yeri tutdu. 1935-ci ildə - Sovet Azərbaycanının 15 illiyində respublika nümayəndə heyətinin tərkibində Moskvaya getdi. Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin (SSRİ MİK) sədri Mixail Kalinin ona "Şərəf nişanı" ordenini təqdim edəndə "Sizin peşəniz vacibdir, daha tez və yüksəkliyə uçmağımızı arzu edirəm" dedi.

Son uçuş...

1930-cu illərin sonlarında Sovet hakimiyyətinin repressiya siyasəti Leyla Məmmədboyovanı təlaşa saldı.

yə getdi. Sonbeşikləri Xanlar isə illər sonra, qırx beş yaşında Birinci Qarabağ müharibəsində döyüşdü...

Leyla Məmmədboyovanın müharibə dövründə və müharibədən sonrakı illərdə aldığı mükafatları arasında "Analıq medalı" da vardı. Buna altı uşaq böyüdüb tərbiyə etdiyinə görə layiq görüldü. Onun on uşağından dördü kiçik yaşlarında vəfat etdi. Altı uşağına - Firudbəy, Rüstəm, Elmira, Zəmfira, Vaqif və Xanlara uzun ömür yaşamaq nəsis oldu.

Bəhram Məmmədboyov insult keçirib, əlli iki yaşında dünyasını dəyişdi. Ona övladlarından dördü balacaydı. Xanların üç yaşı vardı. On dan böyüklər səkkiz, on bir və on üç yaşlarında idilər. Bəhramdan sonra evdə qulluqçuları da olmadı. Leyla Məmmədboyova hər işi özü görürdü. Uşaqları ona kömək edirdilər. Övladlarından üçü gecə məktəbində oxuyurdu. On altı yaşından işləməyə gətirdilər.

Son uçuşu 1949-cu ildə oldu. Leyla Məmmədboyova iyirmi il qulluq edəndən sonra təyyarəçi kimi təqaüdə çıxdı. Səmadan ayrılmaq onun üçün çətin idi. Amma həkimlər səhəti üçün narahatlıqlarını bildirirdilər.

Ürəyindən şikayətlənirdi. Müayinə edən həkim ürəyində problem olmadığını bildirdi. Müalicə edildikdən sonra yavaş-yavaş sağaldı. Orduya, Aviasiyaya, Donanmaya Könüllü Yardım Cəmiyyətinin (ozamankı DOSAAF) Bakı komitəsinin sədr müavini işlədi. 1961-ci ildə təqaüdə çıxanda ilk qadın təyyarəçimizin qarşısına səmt qoyuldu. Leyla Məmmədboyova həm təyyarəçi kimi məvacib, həm də çoxuşaqlı ana kimi təqaüd alırdı. Mülki təqaüdə göndəriləndə dedilər ki, bunlardan biri olmalıdır. O vaxt aldığı pul lap azaldı, 60 rubl oldu. Ona sonbeşiyinin on iki yaş var idi. Ailə vəziyyətləri çətin olduğundan Leyla Məmmədboyovanın uşaqlarından təkə Xanlar orta məktəbi bitirə bildi.

Leyla Məmmədboyova 1989-cu ilin iyulunda, səksən yaş tamam olamış dünyasını dəyişdi. Bütün SSRİ-də məşhur olan, adına seirlər yazılan, film çəkilən ilk qadın təyyarəçimiz haqqında qəzetlərdə nekroloq belə dərc olunmasa da, Leyla Məmmədboyovanın adı Azərbaycan tarixində yeri unudulmazların sırasındadır.

Oğlu Xanlar Məmmədboyov bizə anasının keçdiyi enişli-yoxuşlu, mübarizələri heç bitməyən ömür yolundan gah kövrələ-kövrələ, gah da təbəssümlə bu öminliyin fərəhi və qüruru ilə danışırdı...

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"

Səmələrin Leylası...

Azərbaycanın ilk qadın təyyarəçisi

Yaddan çıxmayan xatirələr

Getdikləri şəhərdə də onları dinclik gözləmədi. İnqilab dalğası Həştərxanı da bürümüşdü. Leylanın atası Ələsgər Zeynalov inqilabçı idi. O, siyasi mübarizədə fəallıq göstərənlərin çoxunu tanıyırdı. Dostlarından biri də Nəriman Nərimanov idi. Həştərxanda eyni evdə yaşayırdılar. Nərimanov birinci, Ələsgər isə ailəsi ilə birlikdə ikinci mərtəbədə qalırdı.

Ələsgər Zeynalovun istekli qızı bir gün əlini sinəsinə aparıb şikayətləndi: "Ata, ağrıyır..." Ələsgər uşağı ixtisasca həkim olan dostunun yanına göndərdi: "Get Nəriman əmi sənə baxsın" dedi. Leyla Nərimanovun yanına qaçdı. O, qızdan soruşdu: "Ağrı hardadır?" Leyla əlini köksündə göstərəcəyini göstərdi: "Burdadır, burdadır..." dedi. Nəriman Nərimanov qızın ərəkölüyünə gülümsədi: "Yaxşı, nə vaxt bir yerində ağrı olsa, onda gələrsən".

Həştərxanda jandarmlar tez-tez şübhələndikləri evlərdə yoxlamalar keçirirdilər. Qəfil döyülən qapı səslərinə alışa bilmirdilər. Ona görə də yenə səksəndilər. Ancaq jandarmların gələcəyindən duyuc düşən inqilabçılar qadağan olunmuş kitabları, sənədləri dövrə vurub əyləmiş qadınların paltarlarının uzun ətkələrinin altında gizlətməmişdilər. Adətən jandarmlar qadınlara yaxınlaşmırdılar. Yenə otağa daxil oldular, qadınları görüb, çıxıb getdilər. Bununla da qadınlar inqilabçı ərqlərini həbsdən xilas etdilər.

Artıq on yaşına çatmış Leyla da inqilabçıların köməkçisi idi. Şəhərdə barrikadalar qurulmuşdu. Leyla bütün günü ora-bura vurnuxurdu. Uşaq olduğundan jandarmların diqqətini cəlb etmədi. Ona görə inqilabçılar məktublarını, sənədlərini ona verib, lazımı ünvanlara göndərirdilər.

Həştərxanda da günləri həyəcan içində keçirdi. Ancaq Bakıdan ayrılarkən gördüyü ürəkdağlayan mənzərələr gözələrinin önündən çökülmüdü. Sonralar nə zaman ömrünün ilk çağla-

rını yada salsa da, erməni daşnaklarının Bakıda türklərə qənim kəsildikləri o faciəli günləri xatırlayacaqdı...

Bu qırğınlara, qovğalara qədər o, çox xoşbəxt uşaqlıq yaşayırdı. Atasının tək övladı idi. Amma Leylanı əzizləyən yalnız valideynləri deyil-

di. Ona bu dünyadan gənc yaşında, nakam köçmüş bibisinin adı verilmişdi. Atasının da, üç əmisinin də sevimlisi idi Leyla.

1920-ci ildə Leylagil Bakıya qayıtdılar. On iki-on üç yaşlarında atasını itirdi. Anasının vəfatından sonra atası, əmiləri "qəlbi qırıqdı" deyib Leylaya daha çox qayğı, nəvaziş göstərdilər. İllər sonra Ələsgər Zeynalov yenidən evləndi. 1935-ci ildə bir oğlu da oldu.

Leyla onda artıq ailə qurmuşdu. Onu 1922-ci ildə, on dörd yaş tamam olmamış əslən Kürdəxanıdan olan on doqquz yaşlı Bəhram Məmmədboyova verdilər. Leyla Zeynalova soyadını ailə qurduqdan sonra dəyişdi, Məmmədboyova oldu. İlk uşağı dünyaya gələndə Leylanın on altı yaş vardı.

Bəhram Məmmədboyov həm fəhlə işləyir, həm də təhsil alırdı. O, evliliklərinin ilk vaxtlarından Leylanı da oxumağa, işləməyə, ictimai həyatda fəal olmağa həvələndirirdi. Leyla Əbilov adına klubla getdi, orada təhsil almağa başladı.

İllər keçdikcə böyük hörmət qazanan, müxtəlif vəzifələrdə çalışan Bəhram Məmmədboyov 1927-ci ildə Kommunist Partiyasının sıralarına daxil oldu. 1928-ci il idi. Kommunistlərə tapşırıdılar ki, növbəti iclasa həyat yoldaşlarını da gətirsinlər. Bəhram Məmmədboyov Leyla ilə birlikdə getdi. O vaxtlar çadrasını atan qadınların siyahısını tuturdular. İclas zalında çağırış etdilər. On doqquz yaşlı Leyla Məmmədboyova çadrasını başından açsa da, atmadı. Qoltuğuna vurub evə gətirdi.

Mavi səma ilə birinci görüş...

Bakının ortasında qadınlar çadrasını açdığına, çalışdığına görə ailəsinəki kişiləri tərəfindən qətlə yetirilirdi. Leylanın isə taleyi üzünə gülümsədi... Həyat yoldaşı Dəvəçidə işlədiyi

günlərdə də ona yazırdı: "Get işlə". Elə Bakı təyyarəçilər məktəbinə qəbul keçirildiyindən də o vaxtlar xəbər tutdu...

Bəhram Məmmədboyov qapını açanda qarşısında kişi hərbi geyimində birini gördü. Əvvəl tanımadı. Sonra gülü-gülü dedi: "Aferin sənə, uç!"

Leyla Məmmədboyova təyyarəçilər məktəbinə daxil olan 22 fərdəndən biri, həm də yeganə qadın idi. 1931-ci ildə ilk uçuşu oldu. O gün Bakı aeroklubunun kursantları uçuş meydanında sıralandı. Bir neçə dəqiqə sonra Leyla artıq "U-1" təyyarəsində təcrübəli təlimatçı ilə

birlikdə havaya qalxdı. İlk uçuşu uçuşla başa vurdu. Həyəcan və sevinc içindəydi. Onu təbrik edir, tərifləyirdilər.

Hazırlıq üçün Moskvaya göndəriləndə Azərbaycanın ozamankı rəhbəri Mir Cəfər Bağirova "Uşağım bala-

hörüklerini kəsdirəndən sonra ona diqqətlə baxıb dedi: "Pis deyil".

1933-cü ildə aerodroma paraşütlər gətirilməsi əsl yenilik oldu. Leylanın sevincinin hədd-hüdudu yox idi. Həyat yoldaşı heç vaxt onun arzularına qarşı çıxmaz, əksinə, onu yeniliklərə ruhlandırardı. Ancaq paraşütdən tullanacağını deyəndə Leyla ilə ciddi mübahisə etdi, qışqırdı: "Bəsdir, uşaqları fikirləş".

Leyla hər dəfə təyyarədə uçanda həyat yoldaşı narahatlıq keçirir, nigaran qalırdı. Paraşüt məsələsi isə onu əməlli-başlı hövsələdən çıxartmışdı: "Sənə dedim, get oxu, işlə. Demədim ki, get göyə çıx. Gül kimi saçların vardı, onları da kəşib atdın, dillənəmədim. İndi də paraşütdən tullanmaq istəyir sən. Birdən paraşüt açılmadı, göydən gəlib düşdün yerə..."

Həyat yoldaşını yaxşı başa düşürdü. Odur ki, dillənəmədi. Amma qərarından da dönmədi. 1933-cü il martın 17-də SSRİ Osoaviaxim Mərkəzi uçuş-texniki məktəbində məşq zamanı Moskvanın Tuşino aerodromunda U-2 təyyarəsindən "PT-1" paraşütlə tullandı. Ona qədər Sovet İttifaqında 84 paraşütçü olmuşdu. Onların yalnız biri qadın idi. Təlimçi-pilot Leyla Məmmədboyova Nina Kamnevadan sonra Sovet İttifaqında ikinci qadın paraşütçü oldu.

Böyük arzularla geri döndü. Ancaq tezliklə qanı qaraldı. Ona dedilər ki, sənə təyyarə verilməyəcək, get kitabxanada müdir ol. Etirazını Mir Cəfər Bağirova da bildirdi: "Mən iki uşağı burda qoydum, soyuqda getdim Moskvada oxudum, indi deyirlər, kitabxana müdiri olacaqsan". Bağirov onu dirlədikdən sonra "Yaxşı get" dedi. Məsələ bununla da həll olundu. Leyla Məmmədboyovaya dərhal təyyarə verildi. İşə başladı.

O, bu işləri Bakıda hələ də qadınların çadrasını atmasına, çalışmasına, ictimai işlərə qoşulmasına ailələrdə qadağalar qoyulduğu vaxtda edirdi. 1933-cü ilin yanvarında Əli Bayramov adına qadın klubunun ən fəal üzvlərindən biri, tikəş sexinin işçisi Səriyyə Xəlilovanın atası və qardaşı tərəfindən qətlə yetirilməsi çoxlarını sarsıtmışdı. Rejissor Mikayıl Mikayilov 1934-cü ildə iki gənc qadının - Leyla Məmmədboyov və Səriyyə Xəlilovanın həyatından bəhs edən film çəkdi. "İsmət" adlı filmə rejissor ümumiləşdirmə apararaq Azərbaycan qadınlarının taleyini əks etdirirdi.

1934-cü ildə Cənubi Qafqaz respublikaları arasında keçirilən paraşüt-